

Cseh Géza

SZAPÁRY GYULA ÉS JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK VÁRMEGYE KAPCSOLATA*

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja nem bővelkedik országos jelentőségű politikai és közéleti személyiségekben. 1876-ban az új megye megyei törvényhatóságot a sajátos közigazgatású Jászkun Kerület jázsági és nagykunági részéből, továbbá a Heves vármegyétől leválasztott Külső-Szolnok megye területéből hozták létre. A jászkun kisbirtokosok szerényebb vagyoni helyzetük, megfelelő kapcsolataik és összeköttetések hiánya miatt nehezen kerülhettek magasabb állami tisztségekbe. A legfelsőbb posztok, a miniszteri székek elérése pedig inkább csak a nagybirtokosok számára volt lehetséges. Ám igazi nagybirtok, több ezer holdas gazdaság a megye nem jászkunok lakta felében, a külső-szolnoki részekben is kevés alakult ki. Közülük az egyik legjelentősebb uradalomnak a Tiszabura község határában fekvő taskonyi (Pusztataskony) Szapáry birtok számított, melynek 1832 és 1905 között élt tulajdonosa, gróf Szapáry Gyula két évtizeden keresztül a magyar kormányok tagja, két és fél évig pedig Magyarország miniszterelnöke volt. *Az alábbiakban Szapáry és a szolnoki Tisza-vidék kapcsolatának bemutatásával elsősorban azokra a kérdésekre keressük a választ, hogy a grófnak milyen szerepe volt a jogelőd törvényhatóság, Heves és Külső-Szolnok vármegye közéletében, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye létrehozásában és az új törvényhatóság székhelyének kiválasztásában, valamint Szolnok város és a megye gazdasági fejlődésében.*

Szapáry Gyula 1832. november 1-jén, Pesten született gróf Szapáry József és báró Orczy Anna házasságából. Édesapja, aki 1854-ben császári királyi kamarási címet szerzett, a Tisza szabályozásának megszervezésében töltött be jelentősebb szerepet. Gróf Széchenyi Istvánnal együtt már a reformkor végén bejárta a Tiszát, hogy a munkálatok megtervezése előtt a vízrajzi viszonyokról megfelelő ismeretek szerezzék. 1845. július 24-én az ő elnökletével alakult meg a Heves megyei Tisza-szabályozási Egylet, amelynek hosszú ideig az elnöke volt.

* A 2015. november 5-én, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában megrendezett „Közigazgatási történetek” a dualizmus korából 1867–1918. című közigazgatás-történeti műhelykonferencián elhangzott előadás átdolgozott változata.

Szapáry József a Bach-korszakban a Pesten működő Tiszaszabályozási Központi Bizottság vezetőjeként a vízi munkálatok folytatását irányította.¹ Gróf Szapáry Gyula nagyapját, akit Szapáry Józsefnek hívtak, Magyarország első gazdasági szakírói között tartják számon. Szapáry Gyula szülei korszerű módszerekkel, például cséplőgép alkalmazásával fejlesztették gazdaságukat. Először a Torontál megyei Orczyfalváról, majd a Pest megyei községekből és az ország más helységeiből svábokat telepítettek le fegyvernek-pusztai birtokukon.² A helyi színhagyomány szerint ugyanis Orczy Anna bárónőnek feltűnt a felfogadott német nemzetiségű aratómunkások rendkívüli szorgossága, különösen az, hogy a nők is mind együtt dolgoztak a férfiakkal. Szapáry Gyula édesanyja Fegyverneken az ideköltözött svábok gyermekei részére iskolát létesített, amely 2001 óta Orczy Anna Középiskola név alatt működik.³ Anyai ágon a nagy múltú Szapáry család másik ágából származott Andrassy Gyula, a kiegyezés utáni korszak első kormányának miniszterelnöke is. Ez a távoli rokon kapcsolat a fiatal Szapáry Gyula politikai pályája szempontjából fontos tényezőnek bizonyult.

Szapáry Gyula politikai nézeteinek kialakulására, a pénzügyi és gazdasági kérdések iránti érzékenységének és fogékonyságának kifejlődésére erősen hatottak a családi hagyományok, az udvarhűség, a szülői birtokokon folytatott gazdálkodás, az édesapa közéleti tevékenysége és a gazdasági szakíró nagypapa szellemi hagyatéka. Az öröklött tulajdonságok és a rokon kapcsolatok ugyancsak ebbe az irányba terelték az ifjú gróf figyelmét. Szapáry Gyula az 1848-49-es forradalomban és szabadságharcban nem vett részt. Ebben valószínűleg nemcsak fiatal kora gátolta meg, hanem az aulikus érzelmeket közvetítő családi légkör miatt sem támadt fel érdeklődése a forradalom eszméi iránt. Szapáry jogi tanulmányokat végzett. 1853-ban a pusztataskonyi családi birtokon kezdett gazdálkodni, majd a gazdasági tevékenységét rövid időn belül egész Külső-Szolnok megyére kiterjesztette.⁴ Gazdasági egyletet, lóversenyt és gazdasági kiállítást szervezett. Bonyhád Imre megyefőnöknek azonban ezek a lépések ellenszenvesek voltak. A lakosság által gyűlölt hatalom megyei képviselője később is féltékenyen nézte Szapáry sikereit, meggátolni azonban nem tudta a fiatal gróf tevékenységét. 1858-ban – a politikai nyomás enyhülésével – a megyefőnököt, aki Perczel Mór honvédtábornok testvére volt és udvarhűségének bizonyítása végett változtatott nevet, elmozdították állásából és nyugdíjba helyezték. Az egyébként rendkívül művelt és a gazdasági kérdések iránt is fogékony Bonyhád a megyei közélet újraillesztőjét látta

¹ *Claude André Donadello – Cseh Géza – Pozsonyi József: A muraszombati, szécsiszigeti és szapári Szapáry család története. (Régi magyar családok 6.) Debrecen 2007. 85.*

² Uo. 83.

³ Uo. 85.

⁴ 1850-ben Heves vármegyétől leválasztották és Szolnok megye néven egyesítették a Külső-Szolnok megyei részeket. Az októberi diploma kibocsátása után azonban visszaállították a török kor óta fennálló Heves és Külső-Szolnok vármegyét.

Szapáryban, aki burkoltan ugyan, de mégis szembehelyezkedett a nemzeti elnyomással. Szapáry Gyula politikai szervezkedésre nem vállalkozhatott ugyan, ám a vidék gazdasági fellendítése céljából igyekezett a külső-szolnoki birtokosokat összefogni. Az általa létrehozott Szolnok Megyei Lovar- és Gazdasági Egyesületnek 1857 és 1861 között elnöke volt, miközben 1859-től már valamennyi családi birtokának irányítását a kezébe vette.⁵ Rendkívül sikeres gazdálkodását bizonyítja, hogy a századfordulóig az 1650 katasztrális holdas pusztataskonyi birtok területét a háromszorosára növelte, állatállományát pedig megsokszorozta.⁶ *Szapáry Gyula szenttamási, gödi és szentgyörgyábrányi birtokai ugyancsak mintagazdaságoknak számítottak, de a gróf érzelmileg leginkább a pusztataskonyi uradalomhoz kötődött.*⁷

Szapáry az Októberi Diploma kibocsátása után újraeledő országos és megyei politikai életbe azonnal bekapcsolódott. A császár egy ideiglenes választási törvény kidolgozása céljából 1860. december 18-ra Esztergomba értekezletet hívott össze. Vay Miklós báró, udvari kancellár azonban csak azoknak a politikusoknak küldött meghívólevelet, akik az udvar előtt általános bizalmat élveztek. Tiltakozása jeléül maga Deák Ferenc sem jelent meg az értekezleten, mivel küzdőtársai jelentős részét nem hívták meg a tanácskozásra. Andrassy Gyula, Ghyczy Kálmán és Szapáry Gyula mégis elmentek Esztergomba, hogy a választójog kérdésében az alkotmányos jogoknak megfelelő döntésre bírják rá a résztvevőket. A Scitovszky János hercegprímás elnökletével megtartott tanácskozáson végül is az 1848. évi V. tc. alapján dolgozták ki az ideiglenes választási rendszabályt, ami a konzervatívok alulmaradását jelezte a kialakult vitában.⁸ Szapáry Pesten Deák, Andrassy és Eötvös szűkebb asztaltársaságához tartozott és a megyei szervezkedésekben is vezető szerephez jutott. 1860. december 13-án Bartakovics Béla egri érsek, hevesi főispán javaslatára Szapáry Gyulát Heves és Külső-Szolnok vármegye első alispánjává választották.⁹ 1861-ben pedig a szolnoki választókerület országgyűlési képviselői mandátumát is megszerezte.¹⁰

Szapáry Gyulának jelentős szerepe volt abban, hogy az országgyűlés képviselőházának 1861. június 5-én tartott ülésén a résztvevők minimális

⁵ Graf Julius Szapáry an der Spitze Ungarns. Leipzig 1891. 15.

⁶ Gróf Szapáry Gyula taskonyi gazdaságából az 1896. évi országos kiállításon bemutatott tárgyak jegyzéke és a taskonyi gazdaság leírása 1859-től 1895-ig. Összeállította a tulajdos. Bp. 1896. 14–15., 36.

⁷ Szapáry Gyula birtokai 1895-ben: Tiszabura-Taskony (Jász-Nagykun-Szolnok vármegye) 4850 kh, ebből 2349 kh szántó. (A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Második kötet. Gazdacímtár. Bp. 1897. 210–211.); Göd (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye) 1489 kh, ebből 1006 kh szántó (Gazdacímtár i. m. 246–247.); Szentgyörgy-Ábrány (Szabolcs vármegye) 2102 kh, ebből 1482 kh szántó (Gazdacímtár i. m. 382–383.).

⁸ Magyar nemzet története. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1898. 564–566.; Graf Julius Szapáry i. m. 18–19.

⁹ Magyarország vármegyéi és városai. Heves vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Bp. 1909. 618.

¹⁰ Graf Julius Szapáry i. m. 19.

szavazattöbbséggel ugyan, ám mégis a felirati javaslatot fogadták el. Mint Podmaniczky Frigyes báró naplójából utólag kiderült, Podmaniczky és Almásy Pál, Bethlen József, Kálóczy Lajos, Imrédy Lipót és Szapáry Gyula közreműködésével a szavazás előtt számos határozati párti képviselőt rávett „... csalással, fenyegetéssel, ha kellett, az emigráció állítólagos titkos utasítására való hivatkozással...”, hogy a felirati indítványra voksoljon. Bár az akció aligha nevezhető tiszta ügynek, úgy tűnt mégis, szükséges ahhoz, hogy az uralkodó a nemzettel alkuba bocsátkozzon. A határozatiaknak végül sikerült módosítani a feliratot, melyből végül az uralkodó trónigényének feltétlen elismerését kihagyták. A szöveget Ferenc József felségsértőnek tartotta és visszautasította, s így a Podmaniczky-csoport manőverei nem érték el céljukat.¹¹

Miután az uralkodói ház és a magyar országgyűlés egyezkedése kudarcba fulladt, az önkényuralom részleges visszaállításával a megyei önkormányzatok működése is megszűnt. Heves és Külső-Szolnok vármegye 1861. november 18-ára összehívott közgyűlésének résztvevői már nem léphettek be a megyeházára, mivel az épületet a katonaság és a csendőrség szállta meg. Szapáry a megyeház előtt tartott rövid szónoklatában óvást emelt a törvénytelenység ellen. Majd a megyei képviselők, miközben a nép a himnuszt énekelte, Bartakovics érsek-főispán palotájába vonultak. A végül itt megtartott értekezleten határozatot hoztak arról, hogy a megyei tisztikar a további működését beszünteti, „... mert, ha egyetemesen tovább működik, vagy letett esküjét kell megszegnie, vagy haditörvényszék elébe kell hurcoltatnia.” Az újräéledő császári önkényuralom a megyei közigazgatás élére Földváry Jánost, a jászberényi törvényszék elnökét nevezte ki, akivel azonban Szapáry semmiféle együttműködést nem vállalt.¹² Az 1861 és 1865 között eltelt évek Szapáry Gyula számára mégsem jelentettek teljes passzivitást a közéletben, jóllehet politikai-önkormányzati ügyekkel nem foglalkozhatott. 1863-ban az Alföldön pusztító aszály után nagyszabású segélyakciót indított Heves megyében mellyel a „nagy ínség”-től szenvedő lakosság tömegeit juttatta kenyérgabonához. Ebben az időszakban következett be Szapáry magánéletében a legnagyobb változás. 1864-ben nőül vette Festetich Karolin grófnőt. Házasságukból hét gyermek született. Közülük öt érte meg a felnőttkort. Szapáry Gyula felesége a korszak legjelentősebb műpártolói közé tartozott, aki a festőket és más képzőművészeket vásárlásokkal és adományokkal segítette.¹³

1865. október 9-én az alkotmányos viszonyok helyreállításáért megindult szervezkedés idején a Heves és Külső-Szolnok megyei bizottmányi értekezlet résztvevői Szapáry felhívására gyűltek össze Egerben, és ezen a tanácskozáson már ismét a függetlenségi érzelmű Bartakovics érsek, a vármegye örökös főispánja elnökölt. A megyei képviselők az 1848-as törvények értelmében központi

¹¹ Magyarország története 1848–1890. 6/1. Szerk. Kovács Endre – Katus László. Bp. 1979. 685.

¹² *Szederkényi Nándor*: Heves vármegye története IV. Eger 1893. 431–433.; Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok 1905. január 22. 1–2.

¹³ Graf Julius Szapáry i. m. 3–4.

választmányt alakítottak és előintézkedéseket hoztak az országgyűlési képviselőválasztások megtartására, amelyek 1865. november 27-én zajlottak le Heves megyében. Szapáry Gyulát ez alkalommal is a szolnoki választókerület juttatta képviselői mandátumhoz.¹⁴ Heves és Külső-Szolnok vármegye önkormányzata az Andrássy-kormány kinevezése után állt teljesen helyre. Földváry János főispáni helytartót felmentették tisztségéből, és a helyére 1867. március 31-én Szapáry Gyulát nevezték ki Heves megye főispáni helytartójának.¹⁵ Szapáry a kiegyezés létrehozásáig a megyei ellenállás egyik emblemikus alakjának számított. Az új, dualista állam rendszerének kialakításában személyesen is jelentős szerepet játszott. Már 1866. március 5-én beválasztották a kiegyezést előkészítő bizottságba. *Személyének jelentőségét és pénzügyi-gazdasági szakmai tekintélyét bizonyítja, hogy Deák Ferenc 244, Andrássy Gyula 242 szavazata után a bizottságba bekerült tagok közül Szapáry Gyula élvezte a legnagyobb bizalmat, mivel 213 szavazattal került a kiegyezést közvetlenül előkészítő testületbe.*¹⁶ A gróf ettől kezdve élete végéig a kiegyezés és a 67-es eszmék egyik legszilárdabb hívének számított. Így azonban szükségszerűen szembekerült a 48-as vívmányok maradéktalan érvényesítéséért küzdő politikusokkal és vármegyéjével, a Heves megyei törvényhatósági bizottság tagjaival is. A függetlenségi politikusok közül Mocsáry Lajossal már az uralkodó és a nemzet megegyezését megelőző hetekben heves sajtóvitát folytatott. Mocsáry a *Hon* című lapban megjelent cikkeiben az önálló állami léttel összeférhetetlennek minősítette a közös minisztériumok létrehozását, és 1848-as alapokon nyugvó perszonáluniót követelt Ausztria és Magyarország között. Mocsáry a küszöbönálló kiegyezést az abszolutizmus átmentésének tekintette.¹⁷

Mocsáry Lajos cikkeire a Deák párt nevében Szapáry Gyula válaszolt a *Hon* és a *Pesti Napló* hasábjain. Szapáry határozottan tagadta Mocsáry állításait, ám az ellenérvek részletes felsorakoztatása kimaradt írásaiból. Szapáry a kiegyezési törvényjavaslat melletti érvelés helyett egyszerűen kinyilatkozta, hogy a kiegyezést előkészítő 15-ös albizottság jelentése felett további vitának nincs helye. Szerinte 1867 nem megszűnteti, hanem felvirágoztatja alkotmányunkat és nemzeti önállóságunkat. Szapáry Gyula a kiegyezés engedmény jellegét beismerte ugyan, de tagadta a káros következményeit, a függetlenség megnyirbálását és a centralizáció veszélyét.¹⁸ Mocsáry Lajos szerint a Pragmatica Sanctio elve az osztrák–magyar kiegyezés tervezetében nem érvényesül. Nem két különálló társországról van szó, melyeknek közös az uralkodójuk, hanem egy egységes birodalomról. Szapáry a *Pesti Napló* 1867. február 5-én megjelent számában Mocsáryval szemben a 15-ös albizottság javaslatára hivatkozott, amely

¹⁴ Szederkényi N.: Heves i. m. 436., 440.

¹⁵ Uo. 437.

¹⁶ Graf Julius Szapáry i. m. 26.

¹⁷ Tóth Ede: Mocsáry Lajos élete és politikai pályakezdete (1826–1874). Bp. 1967. 113.

¹⁸ Uo. 114–115.

leszögezi, hogy Magyarország alkotmányos önállósága sértetlenül fennmarad. Továbbá, hogy az államadósságok és a kereskedelem területén Magyarország jogilag önálló országgént fog a többi nemzettel egyeztetni. Két nappal később pedig ugyanebben a lapban a közös delegációk intézményét vette védelmébe, melyeket Mocsáry előzetesen rendkívül hevesen támadott. Szapáry szerint a delegációk nem csökkentik Magyarország alkotmányos jogait, mivel törvényeket nem hozhatnak. A külügy és a hadügy szükségleteit a közös delegációk határozzák meg, ám a hadsereg Magyarországra eső kvótájának megállapításában az országgyűlés közvetlenül befolyást gyakorol.¹⁹ Mocsáry viszontválaszaiban leginkább a delegációk kérdésében cáfolta Szapáry állításait. A függetlenségi politikus némi malíciával írta, hogy a közös delegációk törvényalkotási jogot ugyan valóban nem kapnak, ám erre nincs is szükség, hiszen a feladataik elsősorban törvényalkotási funkciók, amelyeket a magyar országgyűlés hatásköréből kivettek.²⁰ A hírlapi csatározásban Szapáry kétségtelenül alulmaradt a kiemelkedően tehetséges függetlenségi ellenfelével szemben. *A fiatal gróf rendkívül szilárd 67-es meggyőződése kitűnik ugyan a sorokból, de ez sajnos nem társult megfelelő vitakészséggel és diplomatikussággal. Szapáry merevsége ugyanakkor határozatlansággal és elbizonytalanodással is ötvöződött, ami a pályafutásában később jelentkező kudarcok egyik okaként jelölhető meg. Gazdasági, közigazgatási és pénzügyi kérdésekben korának neves szakemberei közé tartozott, vezetői rátermettség hiányában mégsem válhatott oly sikeres politikussá, mint Tisza Kálmán, Wekerle Sándor, vagy Tisza István.*

A Mocsáryval kialakult, nagy nyilvánosság előtt zajló hírlapi vita bizonyára Heves és Külső-Szolnok vármegyében is kedvezőtlen visszhangot váltott ki Szapáry számára. Azonban a végleges szakítást korábbi híveivel, akikkel az 1860-as évek elején még együtt küzdött az alkotmányos jogok visszaszerzéséért, egy nevezetes és sokáig emlegetett helyi konfliktussorozat váltotta ki. Az ügy előzményei 1867 őszére vezethetők vissza. 1867. szeptember 1-jén az egri képviselőtestület ülésén a városi képviselők kiegyezés-ellenes, függetlenségi érzelmeiket kifejező határozatban bizalmat szavaztak Kossuth Lajosnak. 1867. szeptember 14-én a belügyminiszter leiratot intézett Heves és Külső-Szolnok vármegye közönségéhez, melyben tiltakozott az egri képviselőtestület határozata ellen, azzal az indoklással, hogy Eger státusza nem királyi város, hanem rendezett tanácsú község. Ezért a képviselőtestületének nincs joga politikai ügyeket tárgyalni.²¹

A heves megyei bizottmány az egri képviselőtestület határozatát a belügyminiszter erre vonatkozó utasítása ellenére sem semmisítette meg, sőt Horthy István kenderesei birtokos, a vármegyei bizottmány tagja – a későbbi kormányzó édesapja – az 1867. október 2-án tartott megyegyűlésen hosszú beszédet mondott

¹⁹ Pesti Napló 1867. február 7. 1.

²⁰ Uo. 1867. február 15. 1.

²¹ Eger 1867. október 17. 339–340.

Kossuth mellett.²² Kossuth Lajos az eseményekről értesülve 1867. október 24-én Turinból levelet írt Eger városának, melyben a bizalmi nyilatkozatot megköszönte. A levelet 1868. február 2-án felolvasták az egri képviselőtestület előtt.²³ Heves és Külső-Szolnok vármegye ellenzéki politikai légkörére jellemző, hogy Egerben a Deák-párt csupán 1868. április 29-én alakult meg. Korábban a kormánypártnak a megyében semmilyen szervezete nem működött.²⁴

Az indulatok átmeneti csillapodása után 1868. december 14-én Heves és Külső-Szolnok Vármegye Bizottmánya határozatot fogadott el. Ebben a képviselők tiltakozásukat fejezték ki a közös ügyek, a közös minisztériumok felállítása és egyes törvények ellen, mivel „... édes hazánk az osztrák–magyar birodalom elnevezésben bekebeleztetik és így önálló államisága az összbirodalmi címben absorbeáltatik.”²⁵ Heves megye a határozattal kifejezte, hogy ragaszkodik az 1848-as törvényekhez és Ausztriával a perszónáluniónál szorosabb közösséget nem kíván. Az ünnepélyes nyilatkozatra Szapáry Gyula főispáni helytartó jelenlétében került sor, amit – bármilyen kellemetlen is volt számára – nem tudott megakadályozni. Wenckheim Béla belügyminiszter azonban a december 30-án kelt leiratában követelte a megyegyűlés határozatának megsemmisítését. Ám a megyei bizottmány tagjai a belügyminiszteri utasításnak nem tettek eleget, arra hivatkozva, hogy a megyéknek a városokkal ellentétben joguk van a politikai állásfoglaláshoz.²⁶ Az eseményeket mindaddig tétlenül szemlélő Szapáryt Andrásy Gyula miniszterelnök királyi biztosnak nevezte ki, és megbízta, hogy a renitenskedő Heves és Külső-Szolnok vármegyében a leghatározottabb eszközökkel teremtsen rendet. Szapáry 1869. január 12-re, a legközelebbi megyegyűlésre be kérte az 1868. évi ülések jegyzőkönyvét és az ominózus december 14-i határozatot megsemmisítette. *Egy évtizedekkel később terjesztett anekdota szerint ollóval kivágta a lapot a jegyzőkönyvből és azt az ülésteremben a megyei képviselők szeme láttára elégette.* Ezzel szemben az *Eger* című lapban megjelent egykorú tudósítás szerint csupán áthúzta és olvashatatlaná tette a bejegyzést.²⁷ A különleges intézkedési határákörrel felruházott Szapáry Heves megye önkormányzati jogainak gyakorlását meghatározatlan időre felfüggesztette.²⁸

Szapáry Gyula kétségtelenül nem önállóan cselekedett, hanem a kormány döntését hajtotta végre Heves megyében. Erőszakos, szinte brutálisnak nevezhető

²² Uo. 1867. október 3. 323–324.

²³ Uo. 1868. február 13. 53.

²⁴ Uo. 1868. április 30. 155.

²⁵ Uo. 1868. december 17. 432.

²⁶ Uo. 1869. január 21. 17.

²⁷ Eger 1869. január 14. 9.; A megyei bizottmány jelenleg is meglévő, letisztázott és bekötött jegyzőkönyvében az alábbi szöveg olvasható: „1108. Az ezen szám alatt hozott határozat a kirendelt királyi biztos által lefoglaltatott, s megsemmisítettett.”; Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL HML) IV. 253. Heves és Külső-Szolnok Vármegye Bizottmányának iratai. 1868. december 15-i bizottmányi ülés 1108. jkv. szám.

²⁸ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok 1905. január 22. 1–2.

fellépésére a megyei bizottmány hajthatatlansága miatt kerülhetett sor. Előzetesen a minisztertanács az 1868. december 30-án kibocsátott 3242. számú leiratában követelte a kiegyezést alapjaiban bíráló helyi határozat megsemmisítését, ám erre a megyei bizottmány tagjai nem voltak hajlandók. Sőt, a rendelkezés felolvasása után Puky Miklós alispán elnökletével a belügyminiszternek címzett feliratot fogalmaztak meg, amelyben egyértelműen kiálltak a határozat mellett. „... távolról sem akartuk mi a koronás király személyét a politikai tusák terén érinteni,... s egy pillanatra sem feledjük, hogy a koronás király nem kormányoz, hanem uralkodik,... csak aggodalmunkat akartuk kifejezni némely közjogi törvény felett... határozottan kijelentjük, miszerint mi komoly megfontolás mellett határozatunkhoz következetesen ragaszkodunk”²⁹ – olvashatjuk a megyegyűlés újabb határozatában, amelynek alapján a feliratot összeállították. Ebből egyértelműen kitűnik a hevesi vármegyei vezetés politikai állásfoglalása: A királyt, mint közös uralkodót elfogadják, a dualista állam működését biztosító törvényeket azonban elutasítják. Szapáry Gyulát a magyar kormány előterjesztése alapján ezután nevezte ki Ferenc József királyi biztossá és ruházta fel teljhatalommal Heves és Külső-Szolnok vármegyében. A királyi biztos a bizottmányi üléseket felfüggeszthette, a tisztikar feltétlen engedelmességre nem hajló tagjait hivatalukból elmozdíthatta és mások kinevezésével helyettesíthette.

Mivel Heves megye önkormányzata közel egy éven át nem működött, megyei bizottmányi üléseket sem tarthattak. Bizottmányi jegyzőkönyveket nem vezettek, ezért csupán a helyi sajtó híreiből tájékozódhatunk az 1869-es évben kialakult helyi politikai viszonyokról. Szapáry lehetőségei a 48-as elvekhez végletekig ragaszkodó megyében bizonyára nagyon szűkre szabottak voltak, de valószínűleg a gróf sem törekedett a helyzet kompromisszumos megoldására. Legalábbis ennek a sajtócikkekben nincs nyoma. Nemcsak a megyei, hanem a városi és a községi előljárók egy részét is felfüggesztették állásukból. A királyi biztos fegyelmi eljárást, vagy pert akart ellenük indíttatni ügyük kivizsgálása után.³⁰ A kormány és Heves megye között lassan mégis rendeződött a viszony. Szapáry királyi biztosi megbízását visszavonták és 1869. november 16-án főispáni-helytartói állásáról is lemondott.³¹ December 27-én Egerben ismét összeült a bizottmányi közgyűlés és az elmozdított tisztviselőket is visszahelyezték állásukba.³² Szapáry királyi biztosi működése örökre megrontotta a személyes kapcsolatát Heves vármegyével. A Szapáry család pedig birtokai révén hagyományosan a Heves megyéhez tartozó külső-szolnoki részekhez kötődött. Feltételezhetően a rendkívül népszerűtlen királyi biztosi

²⁹ MNL HML IV. IV. 253. Heves és Külső-Szolnok Vármegye Bizottmányának iratai. 1869. január 11-i bizottmányi ülés 45. jkv. szám.

³⁰ MNL HML IV. IV. 253. Heves és Külső-Szolnok Vármegye Bizottmányának iratai. 1869. december 27-i bizottmányi ülés 52. jkv. szám.

³¹ Eger 1869. december 16. 395.

³² Eger 1869. december 30. 409–410.; MNL HML IV. IV. 253. Heves és Külső-Szolnok Vármegye Bizottmányának iratai. 1869. december 27-i bizottmányi ülés 52. jkv. szám.

megbízás is hozzájárult ahhoz, hogy 1869-ben Szapáry nem a szolnoki, hanem a Nyitra megyei galgóci választókerület képviselőjévé választatta meg magát. Ám az 1872. évi országgyűlési választásokon már ismét megyéjében indult és a kül-szolnoki részhez tartozó abád-szalóki kerület mandátumát szerezte meg.³³

Szapáryt a Szlávy-kormány kinevezése után három hónappal, 1873. március 5-én belügyminiszterré nevezték ki. Bár csak két évig maradt belügyminiszter, ezalatt mégis több jelentős törvényjavaslat elfogadtatását sikerült keresztülvinnie. Az ő nevéhez fűződik az 1874. évi XXXIII. tc., a választójogi törvény kidolgozása, amellyel azonban Szapáry elégedetlen volt, mivel a cenzust az ország eltérő adózásbeli viszonyai miatt nem tudta egységesíteni. Szapáry belügyminisztersége idején ment végbe a határőrvidék polgárosítása, továbbá Buda és Pest egyesítése. Ekkor került sor a megyei pandúrok intézményének megszüntetésére és a csendőrség felállítására. A fővárosi rendőrség később végrehajtott államosításának tervezetét ugyancsak a Szapáry vezetése alatt álló Belügyminisztériumban dolgozták ki.³⁴ A magyarországi munkásmozgalom kibontakozását kemény eszközökkel kívánta meggátolni. 1873 áprilisában az Irlinger Antal vezette Magyarországi Munkáspártot rendeleti úton feloszlatta és működését betiltatta. A hatóságok rövidesen vizsgálatot indítottak a feloszlattal kapcsolatban álló Betegpénztár ellen, és perbe fogták a Munkáspárt vezetőit is. A munkásmozgalom elleni támadás összefüggésben állt az 1872 novemberében Bismarck német kancellár kezdeményezésére Berlinben tartott értekezlettel, amelyen Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia vezetői elhatározták, hogy a szocialista szervezkedést lokalizálják, az országos és nemzetközi munkásszervezetek megalakulását megakadályozzák.³⁵

Szapáry Gyula belügyminiszterségének számunkra legérdekesebb emléke az a területrendezési törvényjavaslat, amely az egész magyarországi közigazgatást radikálisan át kívánta alakítani a modern polgári állam szükségleteinek megfelelően, s amely a feudális megyerendszer maradványait teljesen felszámolta volna. Noha az 1873-ban előkészített törvényjavaslatnak még a tárgyalásától is elzárkózott a képviselőház, érdemes a Szapáry vezetése alatt álló minisztériumban Nechrebecky Sándor tanácsos koordinálásával kidolgozott tervezet lényegesebb pontjait áttekinteni. A képviselőház elé 1873. december 21-én beterjesztett törvényjavaslat három részből állt:

1. A törvényhatóságok területének szabályozása.
2. A közigazgatási járások számának és székhelyének meghatározása.
3. A községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. tc. egyes rendelkezéseinek kiterjesztése a szabad királyi és törvényhatósági jogú városokra.³⁶

³³ *Adalberth Tóth*: Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848–1892. München 1973. 245., 248.

³⁴ Graf Julius Szapáry i. m. 54.

³⁵ Magyarország története 6/2.: i. m. 1979. 894.

³⁶ *Hencz Aurél*: Területrendezési törekvések Magyarországon. Bp. 1973. 117.

A Nehrebeczky munkacsoportja által elkészített tervezet a megyék területrendezésének szempontjából meghatározó jelentőségűnek tartotta az adóképességet. Az évszázadok alatt kialakult, különböző anyagi erejű vármegyék helyett egymáshoz hasonló területű és népességű megyei törvényhatóságokat kívánt kialakítani, amelyekben a beszedett adó fedezte volna a közigazgatás költségeit. Mindazokat a megyéket, amelyek erre nem képesek, más törvényhatóságokkal akarták összevonni. A Szapáry által támogatott koncepció jelentősen csökkentette volna a törvényhatóságok számát. 81 területi és 72 városi törvényhatóságból csupán 51 megyei és 24 városi törvényhatóságot kívánt meghagyni. Az új megyei törvényhatóságok kialakításánál a történelmi hagyományok helyett a természetes földrajzi határokat, a megyeszékhelyek kijelölésénél pedig a forgalmi, ipari és kereskedelmi érdekeket vette figyelembe.³⁷ A tervezet a járások beosztását is teljesen át akarta alakítani. Számukat összevonásokkal 509-ről 370-re csökkentette volna. A megyék területét könnyen megközelíthető székhelyek kijelölésével nagyjából harmincezres lakosságú járásokra osztották volna fel, amelyekben a járásbírókat, szolgabírói és adóhivatalokat a járási székhelynek kijelölt településekre telepítették volna.³⁸

A Szapáry nevével fémjelzett, Nehrebeczky Sándor által részletesen kidolgozott tervezet három várostípust kívánt létrehozni: Törvényhatósági jogú, úgynevezett másodrendű és rendezett tanácsú városokat. A másodrendű városok közé ötven, korábban szabad királyi, vagy törvényhatósági jogú várost soroltak. Ezek a megyei törvényhatóságok alá tartoznának ugyan, de a fontosabb határozataikat nem a megyei hatóság, hanem a belügyminiszter hagyta volna jóvá. Ugyanakkor a törvénytervezet lehetőséget kínált arra, hogy a tizenötezer lakosnál népesebb rendezett tanácsú városok, ha a szükséges gazdasági, forgalmi, infrastrukturális és kulturális feltételekkel rendelkeznek, másodrendű városokká váljanak.³⁹

A Szapáry – Nehrebeczky-féle közigazgatási elképzelések korszerűeknek tekinthetők ugyan, de a magyarországi hagyományokat, és különösen a megyei állásokhoz ragaszkodó dzsentri érdekeit figyelmen kívül hagyták. A tervezetben a lakosság etnikai megoszlása sem játszott különösebb szerepet. Ám a nem magyar népek túlsúlyra jutása a nagyobb területű megyei törvényhatóságokon belül az államalkotó „egy és oszthatatlan magyar nemzet” szupremáciájának elvesztésével fenyegetett. Mindezek a tényezők eleve lehetetlenné tették, hogy a beterjesztett közigazgatási törvényjavaslatot a parlamenti pártok közül bármelyik is támogassa.

A tervezet megyerendezésre vonatkozó része a Jászkunságot Heves és Külső-Szolnok vármegyével együtt területileg teljesen át kívánta alakítani. A Jászkun Kerület országos szinten is a legnagyobb problémát jelentette, hiszen kilenc

³⁷ Uo. 122.

³⁸ Uo. 125–126.

³⁹ Uo. 126–127.

enklávéból, egymással össze nem függő részből állt. A Mátraaljától Szeged határáig, a Dunától a Körös folyóig és a Nagy-Sárrétig terjedő hatalmas terület évi adója fedezte ugyan a közigazgatás költségeit, ám a nagy távolságok és a közlekedési akadályok miatt még az enklávék kiegészítésével és összekapcsolásával sem lehetett volna a Jászkun Kerületet tovább fenntartani. Az 1870-es évek elejére már Heves és Külső-Szolnok vármegye szétválasztása is időszerűvé vált. A Szapáry irányítása alatt álló Belügyminisztériumban több tervet is kidolgoztak a kérdés megoldására. A Jászkunság három alkotóelemet, a Jász, a Nagykun és a Kiskun Kerületet mindenképpen szét akarták választani egymástól és külön-külön álló megyei törvényhatóságokká kívánták átszervezni. Heves-Jász megye néven a Tiszától nyugatra lévő külső-szolnoki községekkel együtt Eger központtal, Kun megye néven a Tisza bal parti jobbágyfalvaival és Hajdúszoboszlóval együtt új megyei törvényhatóságokat hoztak volna létre. A Kiskunság északi részét Pest megyébe kívánták beolvasztani, míg a terület nagyobbik részéből Kecskemét központtal Solt megye néven önálló törvényhatóságot akartak szervezni. *Szolnokot Pest megyéhez csatolták volna. A város megyeszékhelyi rangra emelése fel sem merült a Szapáry-féle törvényjavaslatban.* A külső-szolnoki részekből sem kívántak önálló Szolnok megyét szervezni, hanem felosztották volna Heves-Jász és Kun megye között. Mivel Szapáry a megyéket hat országos kerületbe osztotta volna be, Heves-Jász megye a Tiszán inneni, Kun megye a Tiszántúli, Solt megye az Alföldi kerületbe került volna.⁴⁰

Jóllehet Szapáry Gyula birtokai és családja révén a Szolnok környéki Tisza-vidékhez kötődött, megyereformjában az itteni birtokosoknak nem kívánt kedvezni. Ő az ország érdekeit tartotta szem előtt a legkisebb részrehajlás nélkül. Ennek ellenére először Jászberény város és a Jászkun Kerület vezetői tiltakoztak a törvényjavaslat ellen. 1874 januárjában önálló Jász megye létrehozására vonatkozó kérvényt terjesztettek be a Belügyminisztériumba.⁴¹ Ugyanis azonnal felmérték, hogy milyen káros következményekkel jár, ha Jászberény elveszti a megyeszékhelynek megfelelő kerületi székhelyi státuszát. Ezt nagyon jól látták, hiszen meghatározó volt egy város fejlődése szempontjából, hogy megyeszékhely, vagy sem. Ugyanis a vármegyék központjában működtek a jelentősebb közhivatalok, a megyeháza, adóhivatal, törvényszék, börtön és más intézmények. A máshonnan odautazók miatt a vendéglőkben, kocsmákban és a fogadókban mindig nagy volt a forgalom. A bevételekre kivetett pótdadó pedig a megyeszékhely-város jövedelmét növelte. Ezekben a városokban állami és megyei támogatással új középületeket emeltek. Az ideköltözött hivatalnokréteg is többet költött, többet fogyasztott magasabb szintű életvitele révén. Egyesületeket alapított, gyermekeit jórészt a helyben létesített, középfokú iskolába járatta és

⁴⁰ Seres Péterné: Jász-Nagykun-Szolnok megye kialakítása. Levéltári füzetek 2. Szolnok 1975. 29–31.

⁴¹ Uo. 31.

mindezzel nagyban hozzájárult a megyeszékhely gazdasági–kulturális életének fellendítéséhez.

A Jászkun Kerület kérvényét az önálló Jász vármegye létrehozására Heves és Külső-Szolnok vármegye is támogatta. Ugyanakkor a törvényhatóságok egész sora tiltakozott a megyerendszer radikális átalakítása ellen.⁴² Ám a törvényjavaslat sorsát a politikai fejlemények, a Deák-párt és a balközép közeledése, majd fúziója döntötték el, és Szapáry koncepcióját elvetették. 1875-ben Tisza Kálmán, a balközép vezére lett a belügyminiszter és egyúttal az új kormány miniszterelnöke. Tisza a megyékkel nem kívánt konfliktusba kerülni és az általa beterveztett, majd a képviselőházzal elfogadtatott új törvényjavaslat a megyék területének megváltoztatását csak a legindokoltabb esetekben irányozta elő. Egyetlen elvet azonban következetesen érvényesített, a vármegyéknek összefüggő területtel kellett rendelkezni. Megyéké szervezte át a széttagolt területeket, és köztük a Jászkun Kerületet is. *Az 1876. évi 33. tc. értelmében alakult meg Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Szolnok székhellyel.* Szolnok mellett Jászberény ellenében a város közlekedés-földrajzi előnye döntött. Ekkor már négy irányba vezettek innen vasútvonalak. Jelentős folyami kikötőhelynek és a tutajozásra települt faipar központjának számított Szolnok. *Ám az 1876. évi megyerendezéssel kapcsolatosan újra felvetődik a kérdés, vajon Szapárynak volt-e szerepe abban, hogy Szolnok, és nem az akkor még sokkal városiasabb és népesebb Jászberény lett Jász-Nagykun-Szolnok vármegye székhelye?*

Erre a kérdésre nem lehet egyértelmű választ adni. A képviselőház közigazgatási bizottsága heves vita után jelölte ki Szolnokot megyeszékhellyé. A bizottságnak nemcsak Szapáry Gyula, hanem Gorove István – mindketten korábbi miniszterek és külső-szolnoki nagybirtokosok – is tagjai voltak. Gorove birtokai Szolnok határában feküdtek. Ugyanakkor a közigazgatási bizottságnak jászsági, vagy nagykunági tagja nem volt. Források hiányában mégsem bizonyítható, hogy Szapáry a szolnokiak érdekében közbelépett volna. Hubay Ferenc, Szolnok polgármestere azonban keményen lobbizott annak érdekében, hogy ez a város legyen az új vármegye székhelye. Hubay már 1874 februárjában, a Szapáry-féle törvényjavaslat idején indítványozta, hogy a város küldjön kérvényt az országgyűléshez az önálló Külső-Szolnok vármegye felállítására érdekében. A szolnoki képviselőtestület ingyen telket, 30 ezer forintot és egy évi közmunka átengedését ajánlotta fel a megyei székház felépítésére. A képviselőházban Szolnok megyeszékhellyé kijelölése mellett Kövér Károly és Horánszky Nándor emelt szót, míg Babics János egri kanonok, a jászberényi választókerület képviselője a jászsági város nagyobb lélekszámára és több lakóházára hivatkozva érvelt. Noha Baldácsy Antal báró ugyancsak Jászberény mellett emelt szót a vitában, a döntés végül mégis a szolnokiaknak kedvezett.⁴³

⁴² Uo. 32.

⁴³ Seres P.: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye i. m. 41–42.

A *Lehel Kürt* című jászberényi újság 1876. május 28-i számában megjelent cikk írója a jászberényi közvéleményt tükrözve, egyértelműen Szapáry Gyula és Gorove István befolyásának tulajdonította, hogy Szolnokot jelölték ki megyeszékhelynek. A szolnoki sajtó- és levéltári forrásokban nincs nyoma annak, hogy Szapáry személyesen beleavatkozott volna a székhely körüli vitába. *Szolnok Szapáry Gyula iránt valóban hálás volt, de elsősorban nem a megyeszékhellyé válásért, hanem a város határában lévő Alcsi és Tenke puszták megváltásáért, amelyhez később, az 1870-es évek végén, mint pénzügyminiszter hozzásegítette a szolnokiakat.*⁴⁴

Szapáry Gyula 1876-tól 1878-ig a parlament közlekedési bizottságának tagjaként tevékenykedett. Állami tisztséget néhány évig nem töltött be, de a képviselőházban pénzügyi kérdésekben gyakran felszólalt. 1875-ben ismét az abád-szalóki, 1878-tól pedig négy cikluson át a törökszentmiklósi választókerület képviselője volt. Szapáry birtokai is itt, ezen a területen feküdtek. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei mandátumától csak 1889-ben vált meg, amikor a küszöbön álló miniszterelnöki kinevezése miatt pártja akarátára a temesvári választókerületben választatta meg magát.⁴⁵ Hosszú törökszentmiklósi mandátuma kivételnek számít a választások történetében, mivel jórészt református vallású, 48-as érzelmű, vidéken szabadelvű programmal többször egymás után megszerezte a győzelmet. Törökszentmiklós és a környékbeli községek választóinak kapcsolata Szapáry Gyulával külön tanulmány tárgyát képezhetné. Ennek a kérdésnek a tisztázására sajnos mégsem érdemes vállalkozni, mivel Törökszentmiklós község és a Tiszai középjárás iratanyaga a II. világháború végén szinte teljesen megsemmisült. A járásban helyi lapot a századforduló előtt még nem jelentettek meg, ami a levéltári források hiányát valamennyire pótolhatná. Az 1880-as évek országgyűlési választásairól csupán a megyeszékhely sajtója szolgáltat némi adatot.

1881-ben Törökszentmiklóson Helfy Ignác, a Kossuth Lajossal szoros kapcsolatban álló, neves lapszerkesztő maradt alul a Szapáry Gyulával folytatott küzdelemben. 1884-ben Madarász Jenő, 1887-ben pedig Malha Kálmán ugyancsak függetlenségi képviselőjelöltek felett aratott győzelmet Szapáry.⁴⁶ A szórványos sajtóforrásokból Szapáry Gyula tartós mandátumának okát nem lehet pontosan kideríteni. Valószínű azonban, hogy az 1878-tól 1886-ig betöltött pénzügyminiszteri funkciója lehetett a legdöntőbb tényező választási győzelmeiben, mivel helyi támogatói a vidék országos jelentőségű nagybirtokos politikusától kedvezményekre és a helyi érdekek hathatósabb képviseletére számítottak.

⁴⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL JNSzML V. 472.) Szolnok város képviselőtestületének közgyűlési jegyzőkönyve 1880/125. sz. határozat.

⁴⁵ A. Tóth: Parteien und i. m. 318.; Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok 1905. január 22. 1–2.

⁴⁶ Jász-Nagykun-Szolnok 1881. július 3. 1.; 1884. június 29. 3.; 1887. június 19. 1.

Az 1870-es, -80-as években több ipari üzem létesült Törökszentmiklóson, s köztük két nagy gőzmalom, ecetgyár és nagyüzemmé bővült a téglagyár.⁴⁷ Szapáry feltételezhetően közreműködött az ipar fejlesztésében és az ahhoz szükséges kölcsönök biztosításában.

Szapáry Gyula személyisége nemcsak a törökszentmiklósi választókerület, hanem Szolnok gazdasági fejlődése és politikai élete szempontjából is meghatározónak bizonyult. 1879-ben, nem sokkal pénzügyminiszteri kinevezése után leiratot intézett a városhoz, melyben felajánlotta a már említett Alcsi és Tenke, Szolnok környéki pusztabirtokok megvételének lehetőségét. A puszták az Óbuda-gödöllői kincstári uradalomhoz tartoztak és a város közvetlen közelében, attól északra kerültek el. A rendkívül szűk határral rendelkező Szolnok képviselőtestülete az ajánlatot azonnal elfogadta, és a lakosság még ugyanebben az évben megváltotta a pusztákat. A szolnokiak földéhségére jellemző, hogy a képviselőtestület által kibocsátott gyűjtőíveken néhány nap leforgása alatt 13.618 hold⁴⁸ földet jegyeztek, noha a megváltható terület csupán 11.857 holdat tett ki.⁴⁹ 1880-ban a szolnoki képviselőtestület Szapáry Gyulát hálából a puszták megváltásáért a város díszpolgárává választotta.⁵⁰ *Az 1880-as években a szolnoki választókerület elsősorban azért juttatta Bárczay Gyula kormánypárti jelöltet mandátumhoz, hogy Szapáry hathatós támogatását Alcsi és Tenke puszták megváltása után is biztosítsa.*⁵¹

Szapáry az 1887. évi országgyűlési választások idején már nem volt pénzügyminiszter, ám a gazdasági kérdésekben gyakorolt befolyása jelentős maradt. 1889. április 9-én földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterré nevezték ki. Három hónappal később minisztériumától a kereskedelmi és iparügyeket leválasztották. Külön Földművelésügyi Minisztériumot hoztak létre, amelyet Szapáry 1890. március 15-ig, miniszterelnöki kinevezéséig irányított.⁵² Szapáry Gyula ifjú korától kezdve kiemelten fontos ügynek tekintette a vízszabályozást. Több helyi ármentesítő társulatnak, majd ezek egyesülésével az 1886. január 1-jén megalakult Közép-Tiszai Ármentesítő Társulatnak az elnöke volt, noha országos tisztségei idején az ár- és belvíz mentesítési munkálatokat személyesen nem tudta irányítani. *Széchenyi István nyomdokain haladva meggyőződése volt azonban, hogy a vízszabályozást csak központosítva, kormányzati szintről irányítva, összehangoltan lehet hathatósan véghezvinni.* 1888 kora tavaszán a széttagolt védelem hibái miatt a Tisza-völgyben és különösen a Közép-Tisza vidéken, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyékben jelentős árvíz

⁴⁷ Adatok Szolnok megye történetéből II. Szerk. Botka János. Szolnok 1989. 762.

⁴⁸ 1200 négyszögöles hold.

⁴⁹ Jász-Nagykun-Szolnok 1879. szeptember 28. 1.

⁵⁰ MNL JNSzML V. 472. Szolnok város képviselőtestületének közgyűlési jegyzőkönyve 1880/125. sz. határozat.

⁵¹ Jász-Nagykun-Szolnok 1884. június 22. 2.; 1887. június 19. 1.

⁵² Graf Julius Szapáry i. m. 69–71.

pusztított. A kiöntés méretét tükrözi, hogy a Tisza és a Hortobágy-Berettyó között összefüggő víztükör alakult ki.⁵³ A katasztrófa elodázhatalanná tette a töltésépítések szabványosítását és a helyi vízi társulatok autonómiájának korlátozását. Szapáry a helyzetet ismerve egy évvel később csak azzal a feltétellel fogadta el a földművelésügyi miniszteri megbízatást, ha az ország vízügyi egységesen ehhez a tárcához kerülnek.⁵⁴ Ezután Szapáry Gyula az összes folyószabályozási, ármentesítési és egyéb vízi ügyeket a saját minisztériuma alá rendelte. A vízmérnöki kar állománya a kereskedelemügyi minisztériumból áthelyezett folyammérnökökkel erősödött meg. A dunai és a tiszai vízszabályozást külön-külön vízügyi osztály és a Kvassay Jenő vezetése alatt álló Országos Kultúrmérnöki Hivatal hangolta össze.⁵⁵ *Miniszteri tárcája révén Szapárynak lehetősége nyílt arra, hogy a képviselőházban előterjessze a Tisza és mellékfolyói egységes szabályozási tervét, amely ha maradéktalanul megvalósul, a Széchenyi által megkezdett nagy mű méltó befejezésévé válhatott volna.*⁵⁶

Az uralkodó 1890. március 15-én Szapáry Gyulát nevezte ki Magyarország miniszterelnökévé. Úgy tűnt, hogy a liberális politikai és gazdasági nézeteket valló, de kiváló agrárius kapcsolatokkal is rendelkező, mélyen vallásos gróf a legalkalmasabb a kormányfői poszt betöltésére az agrárius–merkantil ellentétek kiéleződése és az egyházpolitikai küzdelmek előestéjén. Szapáry miniszterelnöksége alatt több sikeres gazdasági intézkedést hajtottak végre, melyek közül Wekerle Sándor pénzügyi reformja, továbbá Baross Gábor iparfejlesztésre és a vasúti tarifa kiterjesztésére vonatkozó rendeletei emelkednek ki. Ám a legnagyobb horderejű intézkedés a közigazgatás államosítása lett volna, amelynek törvényjavaslatát 1891. március 7-én a miniszterelnök maga terjesztette elő a parlamentben. Szapáry az 1873-ban kidolgozott koncepciójától eltérően a megyék területi beosztásán nem kívánt változtatni. Az 1891-es tervezetben gyökeresen új tényezőnek számított viszont a megyék önkormányzati jogának korlátozása állami tisztviselők alkalmazásával. A törvényjavaslat szerint a tisztikart ezentúl nem a vármegyei törvényhatóság választaná meg, hanem a belügyminiszter nevezné ki. A miniszterelnök javaslatának ugyancsak lényeges pontja a járási tanácsok felállítása, amelyek egy járás, vagy két szomszédos járás ügyeit intéznék. A járások területét a belügyminiszter határozta volna meg és a megyék a járások székhelyeit is csak miniszteri jóváhagyással helyezhették volna át. Szapáry a községek autonómiáját is csökkenteni kívánta. A kisközségeket körjegyzői körzetekbe vonta volna össze. A megyei igazgatás államosításával a rendezett tanácsú városok

⁵³ Károlyi Zsigmond – Nemes Gerzson: A rendszeres szabályozások kora (1846–1944). Szolnok és a Közép-Tiszavidék vízügyi múltja II. Bp. 1975. 64–65.

⁵⁴ Fejér László: Árvizek és belvizek szorításában... A vízkárelhárítás jogi szabályozásának fejlődése, különös tekintettel a védekezés szervezeti oldalára. www.dunamuzeum.hu/public/laci/Arvizbelviz.doc 19–20, letöltés 2016. márc. 27.

⁵⁵ http://www.mernokkapu.hu/index.php?n=5&tartalom_id=423&area..2-3., letöltés 2016. márc. 27.

⁵⁶ Graf Julius Szapáry i. m. 69–71.

és a népesebb nagyközségek kiszabadultak volna a vármegyék gyámkodása alól.⁵⁷ A koránál messze előremutató törvényjavaslatot, akárcsak az 1873-ban beterjesztett közigazgatási reformtervezetet, a képviselőházi tagok többsége elutasította. A megyei autonómia maradványait védő Függetlenségi Párt obstrukcióba kezdett, de a szabadelvű párti képviselők nagy része is szembehelyezkedett Szapáryval.⁵⁸ *A közigazgatási törvényjavaslat kudarca és különösen a gróf hezitálása az egyházpolitikai reformok végrehajtása körül, továbbá a Hentzi-szobor megkoszorúzásának engedélyezése miatt kitört botrány együttesen miniszterelnöki lemondásához vezetett, amire 1892. november 6-án került sor.*

Az 1890-es évek közepétől a parlamenti csatározásokban megfáradt és miniszterelnökségének kudarca miatt csalódott Szapáry egyre inkább visszavonult a politikai élettől. 1894 elején tiltakozásul, még az egyházpolitikai reformok megszavazása előtt kilépett a Szabadelvű Pártból. Országos tisztségeitől megválva, birtokain gazdálkodott. Személyesen vette kézbe a Közép-Tiszai Ármentesítő Társulat irányítását, amelynek eddig csak névlegesen lehetett az elnöke. Folyószabályozási és belvíz lecsapolási értekezleteken vett részt. A millenniumi kiállításon pedig a virágzó pusztataskonyi uradalom termékeivel aratott nagy sikert.⁵⁹ Noha Szapáry a pártmozgalomokba nem kapcsolódott be többé, az 1900-as évek elején a katolikus egyházi iskoláknak autonómiát és önálló katolikus egyetem felállítását követelő mozgalom vezetői közé tartozott. A halálát közvetetten a pusztataskonyi birtokán elszendvedett baleset okozta. Az idős gróf 1903 decemberében kiesett a kocsijából és súlyos bordatorést szenvedett. Egészségét orvosai hosszas gyógyüdülésekkel próbálták helyreállítani. Balesetével kapcsolatosan kiújult epebaja 1905. január 20-án abbáziai tartózkodása idején vetett véget életének.

Szapáry Gyula egyéniségében a liberális politikai és gazdasági nézetek arisztokratikus szemléletmóddal és mélyen katolikus vallásos meggyőződéssel ötvöződtek. *Pályája legsúlyosabb kudarcát, a miniszterelnöki szék elvesztését elsősorban az egyház és az állam szétválasztásának kérdése váltotta ki, ami súlyos lelkiismereti konfliktust okozott számára. Képtelen volt radikálisabb lépések megtételére ebben az irányban. Ám sikertelennek bizonyultak a közigazgatási reformkísérletei is 1873-ban és 1891-ben, mivel Magyarország hagyományait, a dzsentri ragaszkodását a feudális eredetű vármegyerendszerhez nem vette kellően figyelembe.* Szakértelme pénzügyi, folyószabályozási és földművelésügyi kérdésekben is megnyilvánult. Az utókor, különösen szűkebb pátriája, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye a Tisza szabályozása, Szolnok város Alcsi és Tenke puszták megváltása miatt őrizte sokáig az emlékét. 1891-ben – még a gróf életében – Szolnok legszebb utcáját róla nevezték el.⁶⁰ 1906-ban a vármegyei törvényhatósági

⁵⁷ *Hencz Aurél*: Területrendezési törekvések i. m. 153.

⁵⁸ Uo. 158.; *Búsbach Péter*: Az utolsó öt év. Bp. 1895. 18–19.

⁵⁹ Gróf Szapáry Gyula taskonyi gazdaságából i. m. 34.

⁶⁰ MNL JNSzML V. 472. Szolnok város képviselőtestületének közgyűlési jegyzőkönyve 1891/1. sz. határozat.

bizottság arcképet festetett az alig egy éve elhunyt politikusról, amelyet a megyei székház dísztermében helyeztek el.⁶¹ 1940. június 2-án – Horthy Miklós kormányzó jelenlétében – a megyeháza mögötti parkban felavatták Szapáry Gyula szobrát.⁶² A Tisza felé néző bronzalak alatt, a talapzaton folyószabályozási munkálatokat megőrkítő domborműveket helyeztek el. (1944 nyarán Borberekai Kovács Zoltán nagysikerű alkotását bombatalálat érte.) Az elismerés korszakát egy ellenkező irányú periódus követte. A II. világháború után Szapáry emlékét igyekeztek kitörölni grófi származása, nagybirtokos volta és különösen az 1870-es évek elején, belügyminisztersége idején foganatosított munkásmozgalom ellenes intézkedések miatt. 1949-ben a szolnoki Szapáry utca nevét Ságvári Endre út elnevezésre változtatták. A légibomba által ledöntött és megsérült szobrát Horthy István kormányzó-helyettes szolnoki szobrával együtt beöntötték. Előzetesen, 1950-ben a két alkotás fémanyagát egy Szolnokon tervezett Sztálin-szoborhoz akarták felhasználni, ami nagyjából a Szapáry-szobor helyén állt volna a Tisza-parton. A Tiszabura–pusztataskonyi Szapáry-kápolnát, ahol a néhai miniszterelnök földi maradványai is nyugsznak, a II. világháború után feldúlták, a koporsókat összetörték és a csontokat szétszórták. 1993-ban Szapáry György, Szapáry Gyula dédunokája az épületet helyreállította. Dédnagyapja címeres arany zsebóráját és jegygyűrűjét, melyeket a romok között talált meg, a szolnoki Damjanich János Múzeum rendelkezésére bocsátotta.⁶³ Szolnokon a Szapáry utca nevét 1990-ben visszaállították és 2013-ban a neves dualizmuskori politikus szobrát – ezúttal Simon Ferenc alkotását, amely az eredeti Borberekai-mű mintájára készült – ismét felavatták a Tisza-parton. A Közép-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság egy kisebb hidat nevezett el Szapáryról és emléktáblát állított a tiszteletére.⁶⁴ *Szapáry Gyula Jász-Nagykun-Szolnok megye múltjának egyik legjelentősebb személyisége. Horthy Miklós későbbi kormányzóságától eltekintve a megyebeli birtokosok közül ő töltötte be a legmagasabb közjogi tisztséget. Évtizedekig meghatározó személyisége volt mind a vármegyei, mind az országos politikai életnek. Korát messze meghaladó és előremutató nézeteire emlékezettek a halála után a szolnoki sajtóban megjelent nekrológ sorai: „... úgy felette állt a hagyományos és speciális magyar conservatismusnak, mint a boldogult, de azért még mindig kísértő táblabíróvilág avas liberalizmusának.”*⁶⁵ Gazdag és bonyolult életpályájának részletes megírásával, ellentmondásoktól sem mentes egyéniségének bemutatásával mindmáig adós maradt a történettudomány.

⁶¹ MNL JNSzML IV. 407. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye alispánjának iratai 2715/1906.

⁶² Nemzeti Jövők 1940. június 4. 1.

⁶³ C. A. Donadello – Cseh G. – Pozsonyi J.: i. m. 115.

⁶⁴ http://hidrologia.hu/vandorgyules/31/dolgozatok/word/175_fejes_lorinc.pdf 51., 58., letöltés 2106. márc. 27.

⁶⁵ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok 1905. január 22. 1–2.

GYULA SZAPÁRY AND THE COUNTY OF JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK

by Géza Cseh
Summary

This short paper focusses on the relations between Gyula Szapáry and the region along the Tisza around Szolnok. Its primary aim is to enlighten the count's rôle first in the public life of the preceding municipalities of Heves and Külső-Szolnok, then in the creation of the county of Jász-Nagykun-Szolnok and the choice of its capital, and finally in the economic development of the county and town of Szolnok. Szapáry is one of the most outstanding figures in the past of the county of Jász-Nagykun-Szolnok. After the Compromise he held various ministerial posts, and acted as prime minister for two and a half years. Among his administrative reform schemes the paper examines in detail the legislative proposal he handed in 1873, which included the territorial arrangement of the Jászkun districts and of the neighbouring counties. Thanks to his estates and parliamentary mandate, Szapáry maintained close contacts with the region of Szolnok throughout his life. Using his national posts and influence, he always tried to further the interests of the county of Jász-Nagykun-Szolnok, which was established in 1876. Since, however, the first measures against the labour movement were taken during his office as minister of home affairs, his memory was doomed to oblivion after World War II. It was only after the fall of Communism that his cult was revived, and his statue erected again on the bank of the Tisza river at Szolnok.